

УДК 347.721

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.12.05>**Ігор Галіян,***аспірант Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України*

ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА СУБ'ЄКТИВНИХ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ ЯК ОБ'ЄКТА ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ

У статті акцентовано увагу на особливостях правової природи корпоративних прав як об'єкта правового захисту, виокремленні їх юридичних ознак та виробленні авторського визначення цього поняття. Наголошується, що процес виникнення корпоративного суб'єктивного права включає в себе складний юридичний факт, що відображається у вчиненні дій, спрямованих на заснування юридичної особи корпоративного типу і внесення вкладу до статутного (складеного) капіталу засновником.

Піддано критиці закріплені у Господарському кодексі підходи до гл. 18, в якій натепер залишилось аж дві статті, присвячені дефініції корпоративних прав та корпоративних правовідносин. Констатовано відсутність регулятивного характеру у нормах цієї глави та доцільність її виключення з канви ГК України як такої, що вносить дисбаланс у звичні для правових систем та зрозумілі учасникам відносин правові категорії корпоративного права, заснованого на реалізації суб'єктами цивільних правовідносин права на створення юридичних осіб. Натомість суб'єктивне корпоративне право пропонується включити до переліку об'єктів цивільних прав, що міститься у ст. 177 ЦК України.

Здійснено зіставлення корпоративних правовідносин із закріпленими у ст. 1 ЦК України критеріями віднесення відносин до приватноправових чи публічно-правових. Зроблено висновок, що корпоративні правовідносини є майново-організаційними відносинами, які базуються на принципах юридичної рівності сторін, автономії волі та майновій самостійності їх учасників, і в цьому сенсі є частиною цивільного права. Корпоративні відносини мають свою притаманну лише їм специфіку. Насамперед це проявляється в меті, задля досягнення якої створювалась корпорація, а також існуванні між засновником та корпорацією постійного особливого суспільного зв'язку, що існує до моменту припинення юридичної особи.

Виокремлено притаманні поняттю корпоративних прав учасників господарських товариств ознаки, які характеризують не лише його зміст, а й сутність. До юридичних ознак доцільно віднести: 1) складну юридичну природу корпоративних прав; 2) обов'язковість внесення вкладів учасниками господарського товариства; 3) складну юридичну природу відносин; 4) взаємозумовленість та взаємозалежність майнових та немайнових корпоративних прав; 5) відсутність ознаки підприємництва у носія корпоративних прав. На основі цього запропоновано авторське визначення поняття корпоративних прав учасників господарських товариств.

Ключові слова: суб'єктивне право, корпоративне право, об'єкт правового захисту, корпоративні правовідносини, господарське товариство, корпорація, майнові права, немайнові права, учасник господарського товариства.

Постановка проблеми. Розпочинаючи аналіз ознак та правової природи суб'єктивних корпоративних прав, насамперед зазначимо, що корпоративні права за своєю природою є суб'єктивними правами, що виникають у рамках конкретних відносин на основі об'єктивного права, є офіційно визнаними можливостями, якими володіє фізична чи юридична особа, та мірою їх юридично можливої поведінки. Відповідно, під внутрішньою структурою суб'єктивного корпоративного права розуміють класичну тріаду правомочностей: а) права на позитивні дії (правомочність на власну поведінку); б) права вимоги (правомоч-

ність на чужу поведінку); в) правомочності на захист (претензія як можливість звернутися до сили державного примусу) [1, с. 79].

Реалізуючи свою правоздатність, учасники цивільних відносин вступають у конкретні правовідносини й таким чином стають носіями як суб'єктивних прав, так і юридичних обов'язків. Відповідно, процес виникнення корпоративного суб'єктивного права включає в себе складний юридичний факт, що відображається у вчиненні дій, спрямованих на заснування юридичної особи корпоративного типу і внесення вкладу до статутного (складеного) капіталу засновником.

Проблематика природи корпоративних прав останнім часом викликає до себе жвавий науковий інтерес не лише на рівні дисертаційних досліджень, а й на правозастосовному рівні. Свідченням останнього є останні узагальнення Верховного Суду з практики розгляду справ щодо корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів («Огляд за результатами вивчення судової практики розгляду господарськими судами справ щодо корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів» за період з 01.01.2018 по 30.11.2018 та «Дайджест судової практики Верховного Суду у справах, що виникають із корпоративних відносин» за період 2018 рік – 15 липня 2019 року). При цьому, як вбачається з опублікованого Верховним Судом огляду, саме проблематика захисту суб'єктивних корпоративних прав набуває особливої ваги в аспекті попередження та протидії недружнім поглинанням і так званім «рейдерським захопленням».

Виклад основного матеріалу. Тобто розгляд підстав, принципів, дієвих способів, форм захисту корпоративних прав учасників господарських товариств не буде повноцінним без з'ясування самого об'єкта такого захисту, його ознак, правової природи, місця в системі об'єктів цивільних прав. Як констатується з цього приводу в юридичній літературі, незважаючи на широкий спектр наукових та практичних публікацій з корпоративного права, визначеності у правовій природі корпоративних прав як таких і досі не досягнуто [2, с. 147]. Більше того, до сьогодні не вичухають дискусії щодо віднесення корпоративного права як сукупності правових норм, що регулюють і охороняють відносини між акціонером, учасником і самою корпорацією, а також між самими учасниками та акціонерами з приводу реалізації їхнього права власності на акцію чи права власності на частку в статутному капіталі, до цивільного чи господарського права. Основним аргументом противників цивілістичної природи корпоративних відносин є відсутність їх закріплення в структурі Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), що не може не викликати посмішку, адже від того, що, наприклад, відносини сурогатного материнства не включені в структуру Сімейного кодексу (далі – СК України), вони не перестають бути сімейно-правовими. Більше того, в юридичній літературі спостерігаються спроби під сформовану нормативну базу з цього приводу підвести теоретичне підґрунтя або ж піддати критиці наявні законодавчі визначення таких категорій, як корпоративне право та корпоративні правовідносини, як приватноправових категорій.

Загалом, не вдаючись до критики закріплених у Господарському кодексі України (далі – ГК України) підходів до гл. 18, в якій натепер залишилось аж дві статті, присвячені дефініції корпоративних прав та корпоративних правовідносин, можемо лише констатувати відсутність регулятивного характеру у нормах цієї глави та доцільність її виключення з канви ГК України як такої, що вносить дисбаланс у звичні для правових систем та зрозумілі учасникам відносин правові категорії корпоративного права, заснованого на реалізації суб'єктами цивільних правовідносин права на створення юридичних осіб. Натомість суб'єктивне корпоративне право пропонується включити до переліку об'єктів цивільних прав, що міститься у ст. 177 ЦК України. Підтвердження наведеного знаходимо на сторінках монографії «Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти)», в якій наголошується на доцільності слідом за податковим законодавством і цивільному праву визнати самостійне місце суб'єктивного корпоративного права серед об'єктів цивільних прав, а не застосовувати аналогію, прирівнюючи їх до майнових прав, або (що ще гірше) ігнорувати таке право [3, с. 91].

Цікавими з цього приводу є напрацьовані аргументи англійської правової доктрини як родоначальниці перших корпорацій, за якою корпоративні відносини є приватними (цивільно-правовими), зважаючи, що юридична особа як правовий інститут виникла насамперед як суб'єкт цивільного права. Поява корпоративних відносин викликана потребами цивільного обороту, участь в якому і становить основний предмет регулювання цивільного права. Тобто саме визнання корпорацій – юридичних осіб суб'єктами цивільного права і стало підставою появи корпоративних відносин.

Зазначене підтверджується й зіставленням корпоративних правовідносин із закріпленими у ст. 1 ЦК України критеріями віднесення відносин до приватноправових чи публічно-правових. Зіставлення цих ознак дозволяє дійти однозначного висновку, що корпоративні правовідносини є майново-організаційними відносинами, які базуються на принципах юридичної рівності сторін, автономії волі та майновій самостійності їх учасників, і в цьому сенсі є частиною цивільного права. І. В. Спасибо-Фатеева з цього приводу наводить безапеляційні, на наш погляд, аргументи, що, оскільки корпоративні правовідносини є одним із видів цивільних правовідносин, їм притаманні всі ознаки цивільних правовідносин: дозволена спрямованість, автономія волі учасників, їхня майнова само-

стійність, захист суб'єктивних прав та майновий, компенсаційний характер відповідальності [4, с. 8–10]. Аналіз змісту корпоративних прав та обов'язків і самих корпоративних відносин, які складаються між корпорацією та її учасниками і між самими учасниками, дає підстави для висновку, що корпоративні правовідносини є цивільно-правовими, а система правових норм та інших соціальних регуляторів цих відносин становить підгалузь цивільного права [5, с. 13].

Відповідно, для аналізу корпоративних правовідносин незмінним є інструментарій аналізу цивільного правовідношення крізь призму таких понять, як юридичний факт, суб'єкт, об'єкт, зміст, метод правового регулювання. Так, моментом виникнення корпоративного правовідношення є юридичний склад, у якому особливе місце посідають юридичні факти: правочини, факт реєстрації юридичної особи та вступ до корпорації [6, с. 43].

Разом із тим корпоративні відносини мають свою, притаманну лише їм, порівняно з класичними цивільно-правовими відносинами, специфіку. Насамперед це проявляється в меті, задля досягнення якої створювалася корпорація. Крім того, така специфіка зумовлюється й наявністю між засновником та корпорацією постійного особливого суспільного зв'язку, що існує до моменту припинення юридичної особи [7, с. 11]. Особливість зв'язку між учасником і корпорацією проявляється в тому, що саме він дає змогу учаснику реалізувати певним порядком свої суб'єктивні корпоративні права [8, с. 12–13]. Слушною з цього приводу є висловлена О. І. Харитоновною позиція, що поняття цивільних правовідносин не вичерпує поняття корпоративних правовідносин, так само як поняття корпоративних правовідносин не вичерпується поняттям цивільних правовідносин. Корпоративні правовідносини включають як організаційні цивільні правовідносини, так і деякі групи майнових та немайнових цивільних правовідносин, а також низку правовідносин іншої галузевої належності [9, с. 330].

Недарма під корпоративним правом у юридичній літературі пропонується розуміти право особи, яка поєднує зусилля та капітал, бути учасником корпорації (юри-

дичної особи). Набуття суб'єктивних корпоративних прав пов'язується з майновою участю у формуванні статутного капіталу. Особа втрачає право на внесене майно, ризикує його втратити у разі неефективної діяльності юридичної особи, а тому отримує натомість можливість впливу на подальшу «долю» цього майна шляхом набуття корпоративних прав. Саме такі права у разі їх порушення, невизнання чи оспорювання підлягають цивільно-правовому захисту [10, с. 20-21]. Тобто під суб'єктивним корпоративним правом учасника пропонується розуміти наділене особливими (відмінними від зобов'язальних та абсолютних прав) ознаками майнове право, здатне до цивільного обороту [6, с. 48, 53].

Якщо звернутися до закріпленого у п. 8 ст. 2 Закону України «Про акціонерні товариства» визначення змісту корпоративних прав, то у ньому зазначаються ключові повноваження учасника (засновника) юридичної особи (участь в управлінні акціонерним товариством, отримання дивідендів та активів акціонерного товариства у разі його ліквідації відповідно до закону, а також інші права та правомочності, передбачені законом чи статутними документами). Крім того, під суб'єктивним корпоративним правом акціонера розуміється сукупність як майнових, так і немайнових прав власника акцій товариства.

Якщо порівнювати вищевизначену дефініцію корпоративних прав із відображеною у ст. 167 ГК України дефініцією, слід зазначити наявні у цих визначеннях відмінності, що відображаються у такому. За ГК України поняття корпоративних прав розкривається через перелік правомочностей (на участь особи в управлінні господарською організацією, на отримання частки прибутку (дивідендів) організації, на одержання активів у разі ліквідації господарської організації тощо). Наявність цих прав у особи закон пов'язує із визначенням її частки в статутному капіталі господарської організації. Натомість за Законом України «Про акціонерні товариства» поняття корпоративних прав визначено через сукупність окремих суб'єктивних прав (права на участь в управлінні акціонерним товариством, права на отримання дивідендів, права на отримання активів акціонерного товариства в разі його ліквідації відповідно до закону тощо), однак виникнення цих прав зумовлено володінням на праві власності акціями товариства.

Як видається, зазначена законодавча дефініція є наслідком тривалих дискусій щодо складових елементів суб'єктивного корпоративного права як самостійного об'єкта цивільних прав¹, яке, по суті, є складною сукуп-

¹ Одні дослідники відстоюють позицію щодо виключно майнового складника суб'єктивного корпоративного права (В.А. Васильєва, В.С. Ем, Н.В. Козлова), інші – щодо виключно немайнового характеру корпоративних прав (Д.В. Ломакін, Є.А. Суханов). На нашу ж думку, більш переконливими є аргументи тих дослідників, які складовими елементами суб'єктивного корпоративного права пропонують виділяти як майнові, так і немайнові права (І.В. Спасибо-Фатєєва, І.Р. Калаур, Т.В. Дуденко, О.І. Угриновська).

ністю окремих правомочностей майнового та немайнового характеру. Відповідно, й аналіз суб'єктивного корпоративного права як сукупності окремих майнових та немайнових прав в їхній цілісній єдності дозволяє виокремити його як окремих об'єкт цивільних прав. Незалежно від того, що таке право об'єднує в собі дві групи, кожна з яких включає кілька прав, корпоративне право є цілісним [11, с. 228]. Ю. М. Жорнокуй з цього приводу наголошує на неможливості говорити про елементарне корпоративне право як частину корпоративного права, тому що кожне окреме елементарне корпоративне право є елементом кожного окремого корпоративного правовідношення, а не єдиного (цілого) корпоративного права. Крім того, якщо вважати, що таке право реалізується за своїм механізмом, то мова повинна йти про секундарне право (як про можливість створити, змінити або припинити юридичне відношення шляхом одночасного волевиявлення), а не про суб'єктивне корпоративне право [12, с. 113]. Відповідно, корпоративні права є неподільними та нерозривними, тісно взаємопов'язаними із корпоративними обов'язками [13, с. 27].

З цього приводу доцільно навести висловлене в юридичній літературі твердження, що суб'єктивне корпоративне право є категорією динамічною і мінливою. Наповнення суб'єктивного корпоративного права конкретним змістом залежить від організаційно-правової форми юридичної особи. Акценти можуть зміщуватися у бік зменшення немайнового чи організаційного компоненту, або майнових складників [3, с. 96].

Отже, складовими елементами корпоративних прав учасників господарських товариств є майнові і немайнові права, які є, за влучним висловом І. В. Спасибо-Фатєєвої, взаємозумовленими та взаємозалежними, адже у разі відчуження майнових прав учасником господарського товариства до нового учасника переходять і усі немайнові права [14, с. 28]. Прикладом такої взаємозумовленості та взаємозалежності слугує закріплене законодавчо право вкладника командитного товариства на першочергове повернення свого внеску. Таким чином, виходячи із вищенаведеної концепції єдності корпоративного права, доходимо закономірного висновку про неможливість «розчленування» корпоративного права на майновий та немайновий (організаційну) складники та неможливість їх окремого обороту як окремих об'єктів цивільних прав, що свідчить про перехід у разі відчуження частки в статутному капіталі товариства корпоративного права, складовими елементами якого є як майнові, так немайнові права.

Висновки

Відповідно, перш ніж запропонувати авторське визначення поняття корпоративних прав учасників господарських товариств, яке могло б знайти своє відображення в оновленій редакції гл. 7 ЦК України, виокремимо притаманні йому ознаки, які характеризують не лише його зміст, а й сутність. Зважаючи, що сутність предмета або явища є визначальним, таким, що зумовлене глибинними внутрішніми зв'язками і тенденціями розвитку та пізнається на рівні теоретичного мислення [15, с. 335], у виробленні авторського поняття цього договору неможливо не врахувати законодавчі визначення поняття корпоративних прав учасників господарських товариств.

До юридичних ознак, що знайшли своє відображення у сучасних нормах права з корпоративного законодавства, доцільно віднести: 1) складну юридичну природу корпоративних прав (складаються як із майнових, так і немайнових прав); 2) обов'язковість внесення вкладів учасниками господарського товариства (корпоративні права можуть виникати лише щодо юридичних осіб, у статутному капіталі яких визначаються частки, тобто підприємницької юридичної особи); 3) складну юридичну природу відносин (відображають відносини двох рівнів: а) між учасником (засновником) та товариством та б) між самими учасниками (засновниками) товариства); 4) взаємозумовленість та взаємозалежність майнових та немайнових корпоративних прав між собою; 5) відсутність ознаки підприємництва у носія корпоративних прав (належність особі корпоративних прав не вважається підприємництвом).

Отже, зважаючи на той факт, що під визначенням будь-якого поняття доцільно розуміти встановлення, розпізнання за певними ознаками та закріплення суттєвих властивостей правового явища, під корпоративними правами учасників господарських товариств пропонуємо розуміти визначену законом та локальними актами сукупність взаємозумовлених та взаємозалежних майнових та немайнових правомочностей учасника господарського товариства щодо його створення, функціонування та припинення.

Список використаних джерел:

1. Марущак Я.С. Корпоративні права та обов'язки за законодавством України та Європейського Союзу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса: Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», 2018. С. 79.
2. П'янова Я.В. Судовий захист майнових цивільних прав : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2009. С. 147.

3. Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти) : монографія / за заг. ред. В.В. Луця. Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. С. 91, 96.

4. Спасибо-Фатєєва І.В. Цивільно-правові проблеми акціонерних правовідносин : автореф. дис. ... д-р юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2000. С. 8–10.

5. Корпоративне право України: проблеми теорії та практики : монографія / В.А. Васильєва, В.В. Луць, Л.В. Сіщук та ін. ; за заг. ред. В.А. Васильєвої. Харків : Право, 2018. С. 13.

6. Корпоративне право України: проблеми теорії та практики : монографія / В.А. Васильєва, А.В. Зеліско, В.В. Луць, І.Б. Саракун, Л.В. Сіщук та ін.; за заг. ред. проф. В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ: Супрун В. П., 2017. С. 43, 48, 53.

7. Охорона прав суб'єктів корпоративних відносин : монографія / Луць В.В., Васильєва В.А., Вінник О.М., Кобецька Н.Р., Калаур І.Р., Саракун І.Б. та ін.; за заг. ред. Луця В.В. Київ, 2013. С. 11.

8. Корпоративне право України : підручник / В.В. Луць, В.А. Васильєва, О.Р. Кібенко, І.В. Спасибо-Фатєєва та ін.; за заг. ред. В.В. Луця. Київ : Юрінком Інтер, 2010. С. 12–13.

9. Харитоновна О.І. Категорія корпоративних правовідносин у контексті цивільних

організаційних правовідносин. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Т. 10 / голов. ред. С.В. Ківалов; МОНмолодьспорт України, НУ «ОЮА». Одеса, 2011. С. 330.

10. Сліпенчук Н.А. Цивільно-правові способи захисту корпоративних прав : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Івано-Франківськ, 2014. С. 20-21.

11. Шимон С.І. Теорія майнових прав як об'єктів цивільних правовідносин : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2014 р. С. 228.

12. Жорнокуй Ю.М. Суб'єктивне корпоративне право : універсальна єдність чи множинність прав. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 3. С. 113.

13. Бутрин Н.С. Правочин як підстава виникнення та припинення корпоративних прав : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Івано-Франківськ, 2014. С. 27.

14. Спасибо-Фатєєва І.В., Дуденко Т.Н. Правова природа майнових і корпоративних прав, їх оборотоздатність та деякі аспекти застави. *Юридичний радник*. 2005. № 2. С. 28.

15. Український радянський енциклопедичний словник : в 3-х т. / відп. ред. А.В. Кудрицький. 2-е вид. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1987. С. 335.

The article focuses on the peculiarities of the legal nature of corporate rights as an object of legal protection, the separation of their legal features and the author's definition of this concept. It is emphasized that the process of emergence of corporate subjective law involves a complex legal fact, which is reflected in the actions aimed at establishing a corporate body of a corporate type and contributing to the authorized (compound) capital by the founder.

The approaches to Ch. 18, which still has two articles on the definition of corporate rights and corporate relationships. The absence of regulatory character in the norms of this chapter and the expediency of its exclusion from the canons of the Civil Code of Ukraine as such, which introduces an imbalance in the usual legal systems and understandable to the participants of the legal categories of corporate law, based on the exercise of the legal entities by the subjects of legal entities. Instead, it is suggested that subjective corporate law be included in the list of civil rights objects contained in Art. 177 of the Civil Code of Ukraine.

Correlation of corporate legal relations with those enshrined in Art. 1 of the Civil Code of Ukraine by the criteria of attribution of relations to private or public law. It is concluded that corporate legal relations are property-organizational relations, which are based on the principles of legal equality of parties, autonomy of will and property independence of their participants, and in this sense are part of civil law. Corporate relations have their own peculiarities. This is first and foremost manifested by the purpose for which the corporation was created, as well as by the existence between the founder and the corporation of a permanent special public connection that existed until the termination of the legal entity.

We distinguish inherent in the concept of corporate rights of members of companies, which characterize not only its content, but also the essence. Among the legal features it is advisable to include: 1) the complex legal nature of corporate rights; 2) the obligation to make contributions by members of a business company; 3) the complex legal nature of the relationship; 4) interdependence and interdependence of property and non-property corporate rights among themselves; 5) no sign of entrepreneurship in the holder of corporate rights. On the basis of which the author defines the concept of corporate rights of the participants of business companies

Key words: subjective law, corporate law, object of legal protection, corporate legal relations, business company, corporation, property rights, non-property rights, participant of business partnership.